

THE REALITY OF TESTAMENT IS ON THE LEGISLATION OF UKRAINE, LITHUANIA AND POLAND

*Volodymyr Mankovskyi*¹

Received: 2021-09-24

Accepted: 2021-10-13

DOI: <http://doi.org/10.46489/gpj.2021-1-3-3>

Abstract. One of the primary vectors of the development of probate law in any developed state is providing the proper will of the person in case of own death, i.e. drafting of testament. As with any legal transaction, for the generation of corresponding legal relationships, a testament must be actual, i.e. perfect on condition of observance of all legislation requirements. Invalidation of a will is a tool that allows regulating the form of expression of the testator's will. It sets limits on the content of testamentary dispositions regarding their legality, which, in turn, ensures respect for the rights and interests of heirs. This research touches on the analysis of the reality of testament on the legislation of Ukraine, Lithuania, and Poland, as the nearby states with the alike legal system, in the cut of grounds for subsuming of testament invalid or insignificant (Ukraine) legal transactions.

Keywords: testament, defect, violation of requirements of legislation, unreality of testament, nonentity of testament.

¹ Volodymyr Mankovskyi, Ph. D. candidate, Civil law Department of National University «Odesa Law Academy», Fontanska st, 23, 65009, Odessa, Ukraine, e-mail: Mankovskiy06@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8708-6633>

INTRODUCTION

Одним з основних способів переходу прав та обов'язків від однієї особи до іншої можна вважати спадкування – процес, яким опосередковується зміна суб'єктної приналежності прав та обов'язків за наявності такого обов'язкового факту, як смерть відчужувача. Разом з цим такий перехід не є хаотичним, а може бути врегульований за бажанням відчужувача до моменту його смерті шляхом укладення останнім заповіту.

Інститут спадкування за заповітом за законодавством України, Литви та Польщі займає однаково лідируючу позицію при визначенні кола спадкоємців, оскільки лише за умови відсутності дійсного заповіту головна роль у врегулюванні спадкових відносин переходить нормам, що встановлюють порядок та правила спадкування за законом, а за умови відсутності будь-кого з передбачених законом черг спадкоємців – до норм, що регулюють перехід спадщини до інших суб'єктів-учасників цивільного обороту.

Варто зауважити, що для переходу спадщини за правилами інституту спадкування за заповітом важливим є не лише наявність самого заповіту, а й дійсність останнього, у зв'язку з чим тема даного дослідження є актуальною.

Заповітом є односторонній правочин, що вважається дійсним у випадку, якщо заповідач у встановленому порядку і в належній формі виявить свою свідому волю щодо подальшої долі належних заповідачу прав та обов'язків на випадок власної смерті.

Вимоги до дійсності заповіту можна розподілити на зовнішні та внутрішні вимоги. Під внутрішніми вимогами варто розуміти вимоги законності до змісту самого заповіту, тобто до заповідальних розпоряджень щодо спадщини, закріплених таким правочином. Наприклад, вплинути на

дійсність заповіту може зазначення у ньому передачі спадкоємцю майна за умови вчинення останнім якихось протиправних дій. Таким чином заповідач вкладає в зміст положень заповіту незаконну мету, наслідком чого є встановлення недійсності такого заповіту.

RESULTS

Зауважимо, що ні законодавство України, ні законодавство Литви та Польщі не містять конкретного регулювання питань недійсності заповіту за умови наявності порушення внутрішніх вимог до нього. Так, наразі відсутній хоча б приблизний перелік випадків, в яких незаконність заповідального розпорядження була б очевидною та обов'язково мала наслідком недійсність всього заповіту або його частини.

На думку автора, така позиція виправдана різноманіттям та непередбачуваністю волі заповідача, що унеможливорює попереднє прогнозування випадків дефекту змісту заповідального розпорядження, що в свою чергу тягне за собою необхідність надання оцінки відповідному розпорядженню, законність якого викликає сумнів, з боку уповноваженого суб'єкта, яким має виступати і виступає суд. Таким чином, визнання заповіту таким, що не є дійсним, на підставі недотримання внутрішніх вимог можливе лише в судовому порядку.

Більш того, спадкове право України та Польщі не містить окремої підстави чинності заповіту як відповідності його положень вимогам законності, проте така вимога впливає із загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину, оскільки заповіт за своєю суттю та правовою природою є одностороннім правочином. Наприклад, ч. 1 ст. 203 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначає, що зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам

цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам (Law 435-IV, 2003), а ч. 1 ст. 215 ЦК України проголошує, що підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені, зокрема, ч. 1 ст. 203 Кодексу (Law 435-IV, 2003).

Показовою для вище перелічених держав має стати законодавча практика Литви, що дефект внутрішнього змісту заповідальних розпоряджень виділяє окремою підставою недійсності заповіту. Так, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 5.16. Цивільного кодексу Литовської Республіки (Law VIII, 1864) (далі – ЦК Литви) недійсним є заповіт, зміст якого є незаконним або незрозумілим.

Разом з цим занепокоєння викликає передбачена литовським законодавцем можливість визнання заповіту недійсним за умови незрозумілості його змісту. Так, заповідач має право у вільній формі виражати своє бачення щодо подальшої долі спадкової маси, тому нерозуміння іншими особами внутрішньої сутності розпоряджень, викладених в заповіті спадкодавцем, несприйняття зазначеного в ньому змісту не має нести за собою визнання недійсним відповідного заповіту, оскільки заповідач не обмежений жодним чином у вираженні своїх настанов на випадок смерті. Однак, така незрозумілість заповіту може викликати чималі труднощі при його виконанні, намаганні досягнути дійсної волі заповідача, яка була покладена в основу його заповідальних розпоряджень, з метою забезпечення належного переходу заповіданої спадщини. На думку автора, незрозумілість тексту заповіту як підстава для недійсності останнього має місце лише в тому випадку, коли були вичерпані всі законні способи встановити таку волю, наприклад шляхом судового тлумачення тощо.

Дещо інша позиція споглядається щодо недійсності заповіту через зовнішній дефект. Під зовнішнім дефектом варто розуміти порушення заповідачем порядку вчинення заповіту. В даному випадку мова йде дотримання встановленої законодавчо форми заповіту та наявності у особи-заповідача права укласти такий правочин, тобто тестаментоздатності останнього.

Відмінним між врегулюванням даного питання українським законодавцем та законодавцями Литви та Польщі, є розділення цивільним законодавством України випадків дефективності заповіту у зв'язку з нікчемністю та недійсністю останнього.

Так, українська правова традиція розрізняє нікчемні правочини та правочини, які визнані судом недійсними.

Нікчемним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом. У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (Davydova, 2008).

Нікчемний правочин з самого початку не породжує передбачених законом правових наслідків незалежно від пред'явлення позову про визнання його недійсним, тому що він є недійсним у силу самого факту його вчинення. Цей вид правочину вважається недійсним незалежно від визнання його таким та від бажання сторін, у зв'язку з чим його інакше називають абсолютно недійсним (Zaika, 2007).

Частина 1 статті 1257 ЦК України передбачає, що заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним.

Тобто український законодавець визначає три самостійні причини нікчемності заповіту:

- 1) відсутність в особи-заповідача необхідного об'єму дієздатності (тестаментоздатності);
- 2) укладення заповіту в формі, що не передбачена чинним законодавством;
- 3) порушення вимог щодо посвідчення заповіту.

Перший пункт стосується права особи вчиняти правочин у вигляді заповіту. Так, нікчемним буде заповіт за умови укладення його особою, яка є недієздатною або обмежено дієздатною (особою, яка не досягла 18 років та не є емансипованою), або представником. Прив'язка до об'єму дієздатності особи-заповідача тяжіє до можливості останнім усвідомити значення своїх дій та раціонально визначити долю спадкової маси. Заборона вчинення заповіту через представника пов'язана з самою правовою природою заповіту, що визначає останній як правочин, що безпосередньо стосується особи заповідача, отже не може бути укладений представником.

Встановлення дійсності заповіту шляхом визначення дієздатності заповідача характерна і для законодавства Литви. Так, п. 1 ч. 1 ст. 5.16. ЦК Литви закріплює, що заповіт є недійсним, якщо він складений недієздатною особою. Визначальною рисою литовського спадкового права щодо підстав недійсності заповіту є передбачення в якості такої підстави складення заповіту особою, дієздатність якої обмежена через зловживання алкоголем, наркотиками чи токсичними речовинами.

Щодо дефекту форми заповіту, яка є підставою для його нікчемності за законодавством України, варто виокремити наступні випадки, при яких вказаний дефект обов'язково має місце:

- укладення заповіту не в письмовій формі;

- відсутність в тексті заповіту вказівки на час та місце його вчинення;
- відсутність особистого підпису заповідача або у встановлених випадках підпису довіреної особи.

Не виключенням є також випадки, при яких заповіт є нікчемним через порушення вимог до посвідчення заповіту, наприклад, якщо заповіт посвідчений особою, що не має на це повноважень, або посвідчений уповноваженою особою з порушенням порядку, встановленого чинним законодавством України.

Як було зазначено вище, спадкове право України розрізняє нікчемний та недійсний заповіт, що знайшло свій прояв в правовому регулюванні. Так, ч. 2 ст. 1257 ЦК України визначає, що за позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі.

В такому випадку доцільно говорити про примушування спадкодавця з боку інших осіб зазначити в заповіті те чи інше заповідальне розпорядження, обман заповідача при укладенні ним відповідного правочину або ж помилку.

Цивільне законодавство Польщі, як і законодавство України, концепцію визнання заповіту недійсним будує саме на принципі волевиявлення заповідача та в пар. 1 ст. 945 ЦК Польщі встановлює, що заповіт є недійсним, якщо він був складений:

- у стані, що виключає вільне волевиявлення;
- під впливом помилки, що обґрунтовує припущення, що якби заповідач не вчинив помилки, він не склав би заповіту такого змісту;
- під впливом загрози (Poland. Law, 1963).

Стан заповідача, зазначений в п. 1 пар. 1 ст. 945 ЦК Польщі, полягає у

недостатній обізнаності або свободі заповідача при усвідомленні складення заповіту та є, безсумнівно, найпоширенішим дефектом волі у судовій практиці. Заповіт складений з таким дефектом слід вважати абсолютно недійсною.

Стосовно заповіту, вчиненого під впливом помилки, варто зауважити, що такий заповіт є правочином, при вчиненні якого заповідач не знав, що в момент його вчинення у нього склалося хибне уявлення про предмет, суб'єкт, форму й зміст такого правочину.

Похідним від помилки, як підстави визнання заповіту не дійсним, можна вважати вчинення заповіту внаслідок обману. При аналізі обману як підстави визнання угоди недійсною звертає на себе увагу та обставина, що обман складається з двох складових: перша – повинно мати місце невідання особи або її неправильне уявлення щодо значущих елементів угоди, у тому числі й обставин, що знаходяться за її межами; друга – для кваліфікації обману необхідна наявність впливу на волю особи, котра укладає угоду, що хоча і зближує обман із примусом і погрозою, але, на відміну від останніх, воля особи, яка вчиняє угоду, несвідомо підкоряється волі особи, котра обманює (Permyakov, 2011).

Неабияку роль в межах чинності заповіту відіграє самостійність прийняття заповідачем відповідного рішення, яка нерідко потерпає від згубного впливу зі сторони, зокрема

шляхом застосування до заповідача примусу, тобто насилля. Під заповітом, укладеним під впливом насильства, необхідно розуміти такий заповіт, при якому заповідач знає зміст та умови правочину і вимушений його вчинити, підкоряючись волі іншої недобросовісної особи.

CONCLUSIONS

Підсумовуючи вищевикладене, варто зауважити, що правила дійсності заповіту за законодавством України, Литви та Польщі мають як спільні, так і відмінні риси, які слугують однакової меті – забезпеченню належного волевиявлення заповідача на випадок власної смерті щодо подальшої долі своїх прав та обов'язків. Визнання заповіту недійсним є інструментом, який дозволяє регулювати форму волевиявлення заповідача та встановлює межі змісту заповідальних розпоряджень стосовно їх законності, що в свою чергу забезпечує дотримання прав та інтересів спадкоємців. Таким чином, передбачена законодавчо можливість визнання заповіту недійсним (у випадку регулювання заповідальних відносин законодавством України ще й віднесення дефектного заповіту до категорії нікчемних правочинів) слугує стимулом для забезпечення укладення законного заповіту належним чином, оскільки тільки при дотриманні встановлених законодавчо вимог укладений заповіт є дійсним, тобто здатним породжувати відповідні спадкові правовідносини.

References

Republic of Lithuania. Law VIII-1864, of July 18, Civil Code. Available online. In: <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.8A39C83848CB/gPMmnMIfaR>

Poland. Law 1963, of April 23, Civil Code. Available online. In: <http://www.lex.pl/akt-prawny/-/akt/dz-u-2016-380-u>.

Davydova, I.V. (2008). To determine the legal consequences of invalid transactions.

Actual problems of state and law, 41, 50-55. Available online. In: <http://www.apdp.in.ua/v41/09.pdf>

Permyakov, A.V. (2011). On the question of the definition of the concept of "deception" and its place in the mechanism of civil regulation. Perm University Bulletin, 2(12), 130-139. Available online. In: <http://www.psu.ru/files/docs/ob->

universitete/smi/nauchnyj-zhurnal/yuridical/2011_2.pdf

Zaika, Y. (2007). *Inheritance law in Ukraine: Formation and development*: Kyiv: KHT.

Ukraine. Law 435-IV/2003, of January 16, Civil Code of Ukraine. Available online. In: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.